

Kapsula: tipologija druge arhitekture

Peter Šenk

Nihče ne more biti blizu drugim, če nima možnosti pogosto biti sam.

Christopher Alexander, *A Pattern Language*

Kapsula je kiborška arhitektura. Človek, stroj in prostor gradijo novo organsko telo, ki presega nasprotja.

Kisho Kurokawa, *Deklaracija kapsule*

Ustvarjanje slogov ali niza manierizmov, vrednih posnemanja, je eno, ustvarjanje tipologij pa je mnogo bolj zanimivo.

Peter Cook, *Capsules, Pods and Skins (Kapsule, kokoni in ovoji)*

Ob koncu eksperimentalnih šestdesetih let Peter Cook iz skupine Archigram opomni, da je bilo v dvajsetem stoletju "več priložnosti, ko je hkrati delovanje znatnosti, tehnologije in človeške emancipacije povzročilo eksplozijo arhitekture".¹ V prvi polovici petdesetih let dvajsetega stoletja se je z *novim brutalizmom* zgodila "nova zapoznena eksplozija" na področju arhitekturne teorije. Usmeritev Alison in Petra Smithsona, ki je nakazovala oživitve izvornih naukov moderne gibanja je z odnosom do uporabe materialov želela vzpostaviti povezanost med gradnjo in človekom. Arhitektura naj bi bila neposreden rezultat načina življenja.² Mnogi angažirani sodobniki so izrazili nestrinjanje z družbenoekonomskim sistemom kot s prostorskimi in urbanimi razmerji, ki jih ta producira. V zamišljenih eksperimentalnih mestih in arhitekturah so se vzpostavile nove vizije časa in prostora, ki so napovedovale vznik mobilne civilizacije, v kateri bo arhitektura sredstvo za eksperimentiranje z življenjskimi spremembami. Kritika obstoječih mest in hkrati vse pogostejša radikalna kritika tedaj ustoličenega modernističnega funkcionalizma pa je dvajset let kasneje s pomočjo glasnikov nove dobe postmodernizma, za mnoge razočarajoče, simbolično kulminirala v porušitvi v tistem času zgrajenega stanovanjskega kompleksa *Pruitt-Igoe*.³ V vmesnem obdobju do rušilnih detonacij v St. Louisu pa je arhitekturno dogajanje pretresala vrsta eksplozij, ki v sodobnost prinašajo potencialen zgled o možnostih drugačnega, alternativnega mišljenja in delovanja v arhitekturi. V pričujoči knjigi obravnavane vizije in konceptualizacije novih prostorskih in družbenih razmerij za nove prostorske in družbene razmere, ki v mnogih pogledih nadgrajujejo nedoločljivosti in eksperimentiranju zavezane urbane prihodnosti, so bile hkrati diskreditacija in ogledalo banalnosti tedanjih razmer in napoved druge arhitekture prihodnosti.

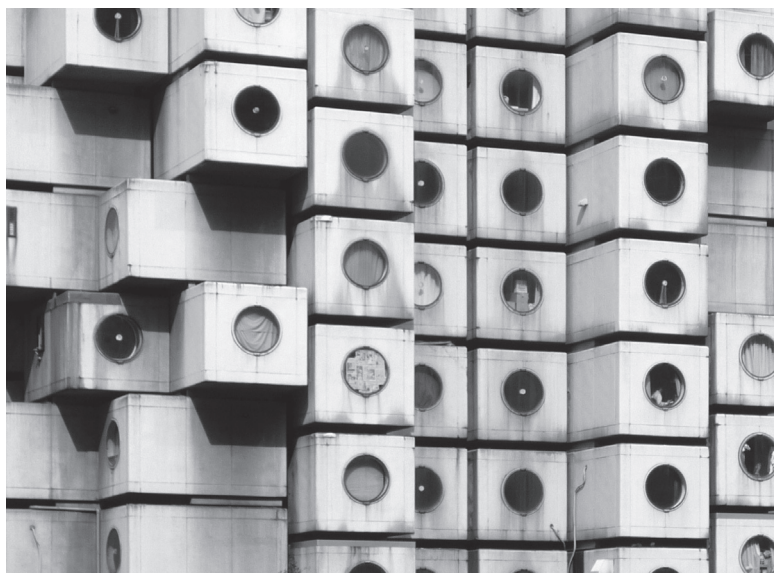
Skozi podrobnejšo analizo dejavnosti protagonistov, za katere je arhitektura (še) bila bolj javna kot zasebna zadeva⁴, konceptov (proto)trajnostne arhitekture zamenljivih in potencialno obnovljivih delov stavb ter odnosa do okolja nasploh, do tistih, ki so skozi popolno individualizacijo in njen odraz v arhitekturi kazali na možnosti bolj demokratičnih, polnih in živahnejših drugačnih skupnih urbanih prihodnosti, se zrcalijo aktualna vprašanja sodobne arhitekture. Poskusi vračanja k izvornim idealom funkcionalizma, poskusi iskanja nove identitete z združevanjem tradicije in sodobnosti ter novih možnosti arhitekture v polju tehnologije in življenjskih slogov so nakazovali vznik arhitekture, ki naj bi odgovarjala na resnične potrebe družbe, jo pomagala transformirati in kazala upanje na svetlejšo prihodnost življenja v mestih in individualni razvoj posameznika v njih. Seveda obravnavani predlogi nikakor niso bili brez pomanjkljivosti že v kontekstu in pogojih časa nastanka. Zato si ne umišljamo, da bi lahko v sodobnost enostavno prenesli predstavljene koncepte, programe, estetske sheme itd. Takšen neposreden prenos bi bil skrajno anahronističen. Če pa izluščimo njihove potenciale, lahko ob zavedanju pomanjkljivosti pričakujemo nadgradnjo začetega projekta v sodobnosti. V razvojni perspektivi bomo zato skušali pokazati tako na njihovo uporabo, preobrazbo in odklone kot na emancipatorni potencial v njih izraženih stremiljenj, želja in prizadevanj, ki nam v sodobnosti lahko služijo kot opora in zgled za delovanje v smeri sprememb v družbi, institucijah, prostoru in arhitekturi za prihodnost.

Iskanje drugačnega arhitekturnega pristopa in izraza je pri obravnavanih protagonistih raznoliko. Na eni strani so to povsem radikalni predlogi, ki v maniri historičnih avantgard prekinjajo s tradicijo. Drugi so nadgradnja tradicionalnih konceptov na povsem nov način, npr. t. i. nevidne tradicije. Spet tretji s preseganjem nasprotij in omogočanjem sobivanja raznovrstnosti iščejo tretjo pot. Vprašanje drugosti je razpeto med raznolike pristope s skupno težnjo po drugem, drugačnem od prevladujočega, po drugosti, ki bi omogočila preseganje *statusa quo*. Različnim pristopom iskanja *druge arhitekture*, kot jo razumemo, je skupno aktivno poseganje v dani trenutek družbene, tehnološke in arhitekturne realnosti. Izhajajoč iz realnih pogojev vsebujejo posegi kritično in pri nekaterih tudi utopično dimenzijo. Z izpostavljenim nestrinjanjem s stanjem stvari je izražena zahteva po spremembah. S podrobno obravnavo koncepta in tipologije kapsule v arhitekturi bomo skušali pokazati na tiste značilnosti druge arhitekture, ki razkrivajo njuno aktualnost in potencialno subverzivnost tudi v sodobnosti.

Izpostavili bomo aktualne teme, ki se nanašajo na vprašanje tehnologije in ustreznega arhitekturnega izraza, vprašanje doma, bivališča posameznika in prostora skupnosti, vprašanje odnosa arhitekture do zemlje in njene navezanosti na kraj, vprašanje ideje umika in avtonomije posameznika in arhitekture v individualiziranem globalnem svetu, ter jih kontekstualizirali z izbranimi pionirskimi in sodobnimi primeri. Pri tem bomo skušali izluščiti razlike med njimi in pokazati pot njihovih sprememb v razvoju koncepta in tipologije. Navedene teme, usmerjene k preizpraševanju stanja stvari družbene, tehnološke in arhitekturne realnosti, kličejo po alternativnih konceptih, pristopih in tipologijah na sledi *druge arhitekture*.

V času nastanka samosvoji in še danes aktualni koncepti in pristopi kot npr. *nehiša*, *resnični stroj za bivanje*, *kiborška arhitektura*, *pop arhitektura*, uporaba materialov, *takšnih*, *kot so vtičnik*⁵ /*plug-in/*, *priponka /clip-on/* itd., so v orbito arhitekturnih tipologij v šestdesetih letih prejšnjega stoletja lansirali tipologijo kapsule. V razvojni izkušnji se je tipologija kapsule razkrivala v genealogiji kot protokapsularnost skozi univerzalistični tehnokratizem Buckminsterja Fullerja in ameriško udejanjanje odpora skozi kontrakulturo *crash-padov*⁶. Skozi avantgardne pozicije med etiko in estetiko, skozi eksistencializem, pop, brutalizem je bila na sledi radikalni *architecture autre* Reynerja Banhama in se udejanjala v provokativnih podobah mehanskega tehniziranja in tehnopop življenjskega sloga ali regionalnega metaboličnega futurizma. Tipologijo kapsule, ki je bila vselej zavezana zagotavljanju drugačnih, ustrežnejših pogojev za življenje posameznika in potrebnim spremembam v družbi, našete lastnosti opredeljujejo kot eno tistih arhitekturnih konceptov in tipologij, ki jim lahko pripišemo potencial iskanja in udejanjanja druge arhitekture.

Arhitekturni tipologiji s poimenovanjem kapsula sledimo v sodobni arhitekturi od šestdesetih let prejšnjega stoletja, začeni s najodmevnejšimi legendarnimi projekti skupine Archigram in japonskih metabolistov. Nekateri drugi arhitekti in skupine so sicer že od dvajsetih let prejšnjega stoletja, predvsem pa v poznih petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih uporabljali tehnološke, znanstvenofantastične estetike z vidnim navdušenjem nad možnostmi, ki jih ponuja supertehnologija, ali celo izraza kapsulacija in kapsula.⁷ Za samostojne, mobilne in tehnolo-

ško opremljene bivalne in enofunkcijske enote pa so izraz kapsula pričeli najprej uporabljati predvsem angleški sodobniki, med prvimi v skupini Archigram pa Cedric Price in člani japonske skupine metabolistov. Warren Chalk iz skupine Archigram je začel uporabljati izraz kapsula leta 1964 za prefabricirane serijsko proizvedene bivalne enote *Capsule Homes (Kapsulni domovi)*, istega leta je Cedric Price uporabil kapsule za projekt regionalnega izobraževalnega okolja *Potteries Thinkbelt*, v japonski skupini metabolistov pa je genealogijo metabolističnega koncepta kapsule, ki naj bi bil kot tak z različnimi poimenovanji prisoten od leta 1959, objavil Kisho Kurokawa v *deklaraciji kapsule* leta 1969.⁸ V skupini Archigram so se zavedali, da ideja serijsko proizvedenih bivališč z zamenljivimi sestavnimi deli ni nova, zato je član skupine Warren Chalk v prispevku "Housing as a Consumer Product" leta 1966 navedel referenčne primere: sodelovanje Le Corbusierja z Jeanom Prouvéjem, posamezni Prouvéjevi projekti, bivalni in mobilni eksperimenti z oznako *Dymaxion* s kopalnico za *Phelps Dodge* Buckminsterja Fullerja, *House of the Future (Hiša prihodnosti)* Alison in Petra Smithson, prefabricirane hotelske enote Ionela Scheina, *Monsanto Plastic House (Plastična hiša Monsanto)* v Disneylandu, dela japonskih metabolistov in Arthurja Quarmbyja v Angliji;⁹ vsi ti primeri predstavljajo tudi poskus iskanja tehnološke druge arhitekture v obdobju destabilizacije heroičnega modernizma in internacionalnega sloga. Značilnost navedenih referenčnih primerov skupine Archigram je navdušenje nad možnostmi, ki jih omogoča nova tehnologija, uporaba novih materialov in konstrukcijskih rešitev ter serijske proizvodnje v želji ponuditi posamezniku, družbi, mestu in stroki nekaj resnično novega. Archigram je v novem in drugem prepoznal potencial omogočanja ustvarjanja vselej novih in novih živahnih življenjskih slogov. Zavestno spajanje arhitekturnega nagovora z *vsakdanjim življenjem* v povezavi s *popularno kulturo*, kar je bilo za visoki modernizem še povsem nesprejemljivo, je bilo podprto z internacionalizacijo in globalizacijo potrošniške kulture, ki se je v šestdesetih letih že povsem uveljavila kot prevladujoča. Kljub kritikam ameriških vzorov, ki so se v Evropi vseskozi oglašale, pa je bil povojni zalet v zgodnjih šestdesetih letih v polnem zamahu in v veliko primerih je vprašanja upravičenosti in ustreznosti tehnološkega napredka, potrošništva in razvoja znanosti še zastiral z navdušenjem nad možnostmi ustvarjanja boljšega sveta.

*Uvodni odlomek iz knjige *Kapsula: tipologija druge arhitekture* / Peter Šenk, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015, ki je izšla v zbirki *Teoretska praksa arhitekture*.

avtonomne celice

samostojne celice

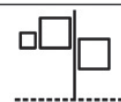

kompozitne celice

priključne celice

priponke/vtičniki, paraziti

obeski, vstavki

- 1 Peter Cook, *Experimental Architecture*, New York: Universe Books, 1970.
- 2 "The New Brutalism", *Architectural Design*, januar 1955.
- 3 Gl. Charles Jencks, *The Language of Postmodern Architecture*, New York: Rizzoli, 1977.
- 4 Gl. Rem Koolhaas, Hans-Ulrich Obrist (ur.), *Project Japan: Metabolism Talks*, Köln: Taschen, 2011.
- 5 Z izrazom "vtičnik" slovenimo po analogiji z uporabo v računalništvu tudi v arhitekturi uveljavljeni pojem "plug-in".
- 6 Izraz "kontrakultura" bomo uporabljali kot prevod angleške besede "counterculture" oz. "counter culture", ki pomeni nasprotno gibanje prevladujoči kulturi – nekaj podobnega kot "opozicija" v politiki. Izraz "crash pad" pa bomo uporabljali v angleškem izvorniku; v naši uporabi pomeni okolje za eksperimentiranje s psihedelicnimi substancami, ki omogoča čim bolj udobno in udobno vračanje v normalno stanje zavesti. Izraz "crash pads" se sicer med drugim uporablja tudi za posebna kompaktna prenočišča letalskih posadk.
- 7 Bruno Taut npr. v knjigi *Die Auflösung der Städte oder die Erde eine gute Wohnung* iz leta 1920 pri obravnavi bivališča prihodnosti to opiše kot fleksibilno z enostavno premičnimi stenami, v katerem "se lahko vsak član gospodinjstva znotraj velike kapsule enostavno izolira" /kapsulira – nem. Einkapseln/. Bruno Taut, *Die Auflösung der Städte oder die Erde eine gute Wohnung*, Folkwang-Verlag, 1920, nav. v: Bruno Taut, *Die Neue Wohnung: Die Frau als Schöpferin*, Leipzig: Verlag Klinkhardt & Biermann, 1928, str. 92.
- 8 Peter Cook (ur.), *Archigram*, New York: Princeton Architectural Press, 1999, str. 44; Cedric Price, *Cedric Price: Works II*, Architectural Association, London: Architectural Association, 1984, str. 25; Kisho Kurokawa, "Capsule Declaration", v: Kisho Kurokawa, *Metabolism in Architecture*, London: Studio Vista, 1977, str. 75–85. Deklaracija je bila prvič objavljena v skrajšani obliki kot članek: Kisho Kurokawa, "O! Pravila kiborgov" (Kisho Kurokawa, "Oh! Saibogu no Okite"), *SD – Space Design*, 03/1969, str.50–53. Prevod iz japonsčine Urška Capuder, Hiroshi Kohno, arhiv avtorja.
- 9 P. Cook (ur.), *Archigram*, str. 17.